

Teonnimijohdin *-minen* 1600-luvun kirjasuomessa ja nykyproosassa

Suomen teonnimijohtimista suurtaajuisin ja produktiivisin on *minen*. Se on muihin deverbaalisiin nomininjohtimiin nähden sikäli erikoisasemassa, ettei sen käyttöön liity morfologisia rajoituksia: verbistä kuin verbistä voi *minen*-johtimella muodostaa verbivartalon abstraktion, ja tällä perusteella *minen*-tyyppiä voisi pitää jopa verbin kieliopillisen paradigman osana (Kangasmaa-Minn 1983: 24). Muiden deverbaalijohdinten käytössä on sekä morfologisia että syntaktis-semanttisia rajoituksia, mistä syystä johtimet ovat produktiivisia vain määräkantojen yhteydessä (Rintala 1978: 155—162, Kangasmaa-Minn 1983: 28—33). *minen*-johdoksella on nykysuomen deverbaalijärjestelmässä myös semanttinen erikoisasema, ja tästä syystä sitä ei kaikissa konteksteissa voi korvata muunjohtimisella teonnimellä. *minen*-tyyppi on esiintymäympäristötään riippumatta yleismerkityksinen prosessinimi, jonka suhde kantaverbiinsä on läpinäkyvä. Muut johdostyyppit saavat helposti erikoiskäyttöä ja suhde kantaverbiin hämärtyy; nomen actioniksinakin niillä on usein kerrallisen, yksilöityneen tai konkreettisen teon merkitys (Nuutinen 1976: 14—15, Hakulinen—Karlsson 1979: 397—398, Kangasmaa-Minn 1983: 27, 31).

1600-luvun samoin kuin aiemman kirjasuomen deverbaalisysteemille on ominaista johdostyyppien semanttinen eriytymättömyys. Johtimen valinta ei kuten nykyään määräydy ensisijaisesti tarvittavan johdoksen funktiosta (nomen actionis ~ nomen acti) vaan morfologisista seikoista. *minen*-johdin tosin liittyy rajoituksetta erityyppisiin kantoihin, mutta johdoksilla on usein muu kuin teonnimen funktio; niinpä *minen*-tyypiltä puuttuu sille nykysuomessa ominainen semanttinen erikoisasema. *mUs*-johdokset ovat teonniminä *minen*-johdosten veroisia, ja vanhassa kirjasuomessa kyseiset johtimet ovat eräänlaisessa täydennysjakaumassa: yksikön nominatiivina esiintyy *mUs*-loppuinen muoto, obliikvisijana *mis(e)*-vartaloinen, ts. paradigma *ylösnousemus* : *ylösnousemisen*. (Ilmiöstä Agricolan ja Sorolaisen kielessä ks. Kiuru 1988.)

Tarkastelen artikkelissani *minen*-johdosten esiintymistajuutta ja funktioita 1600-luvun kirjasuomessa ja nykyproosassa. Pyrin selvittämään, missä suhteessa vanhan kirjakielen käytäntö eroaa nykyisestä ja mihin erot perustuvat. Koska vanhan kirjasuomen *minen*- ja *mUs*-johdokset tavallaan kuuluvat samaan semanttiseen paradigmaan, esitän tarpeen mukaan tietoja myös *mUs*-tyypistä. Muista teonnimirakenteista samoin kuin rakenteissa esiintyvistä määritteistä ks. Forsman Svensson 1990.

Aineistonani ovat 1600-luvun pappien suomeksi kirjoittamat saarnat (12 kirjoittajaa). Saadakseni yleiskäsityksen 1600-luvun käytännöstä olen valinnut peruskorpukseen (= korpus I) kultakin yhden saarnan (sanimäärä vaihtelee 4400—6500). Peruskorpus¹ käsittää 68 650 sanetta, ja siihen pohjautuvat deverbaaleista esitettävät frekvenssitiedot. Mainituista kirjoittajista neljän tuotanto on yhtä saarnaa laajempi, ja olen yksilöllisiä eroja selvittääkseni poiminut deverbaalit näiden neljän lähes koko tuotannosta² (= korpus II, 128 700 sanetta). Suomenkielisen saarnakirjallisuuden vastapooliksi olen valinnut joukon asetusten suomennoksia³ ja tyytynyt tässä tapauksessa 18 700 saneen korpukseen. Saadakseni monipuolisemman kuvan käännetyn profaanikirjallisuuden deverbaaleista olen käynyt läpi Kaarle XI:n elämäkerran suomennoksen³ (10 300 sanetta), jonka kieli edustanee lähinnä kansliakieltä. Teonnimien nykykäyttöä koskevien tietojen pohjana on uusi nykyproosan korpus⁴ (Forsgren 1989), jota olen taideproosan osalta täydentänyt (taideproosa 117 400, asiaproosa 68 100 sanetta). Agricolan teonnimiä koskevat tiedot ovat Kiurun (1988) tutkimuksesta, osin myös Index Agricolaensiksen avulla hankkimiani.

¹ Korpus I käsittää seuraavat saarna(kirjailija)t: Andr(eae) 1654, Bång 1690, Fav(ori-
nus) 1665, Flach(senius) 1680, Hamm(ar) 1682, Kex(lerus) 1680, Kolck(enius) 1698,
Thur(onius) 1689, Ika(lensis) 1673, L(aurentius) Pet(ri) 1670, Proc(opaeus) 1681, Raj(ale-
nius) 1654b esipuhe ja ensimmäinen saarna. Aineisto on esitelty väitöskirjassani (Forsman
Svensson 1983: 89—90, 369—370).

² Kyseeseen tulevat edellisessä viitteessä mainittujen saarnojen lisäksi seuraavat: Ika
1659, LPet 1644a, 1644b, 1656, Raj 1654b kokonaan. Ks. Forsman Svensson 1983:
369—370.

³ Lakikielen korpukseen kuuluu 16 asetusta vuosilta 1638—1699: Pippingin luettelon
numerot 39, 92, 96, 108, 114, 119, 140, 169, 174, 207, 218, 280, 338, 342 sekä luettelosta
puuttuvat asetukset 1. 10. 1649 ja 30. 8. 1664c. Vertailukorpukseksi käyttämälläni Kaarle
XI:n elämäkerralla on luettelossa numero 333. Ks. Forsman Svensson 1983: 371—372.

⁴ Asiaproosa on seuraavista teoksista: P. Haavikko, Kansakunnan linja; E. Jutikkala,
Suomen talonpojan historia; K. Laitinen, Suomen kirjallisuus. Taideproosan korpukseen
kuuluu otteita seuraavista romaaneista: A. Kaipainen, Arkkienkeli Oulussa; R. Lardot,
Ripaskalinnut; M. Pulkkinen, Ja pesäpuu itki; H. Salama, Minä, Olli ja Orvokki; K.-K.
Suosalmi, Hyvin toimeentulevat ihmiset; M.-L. Vartio, Mies kuin mies, tyttö kuin tyttö.

1. *m i n e n* -johdoksen käyttötaajuus ja tekstityyppi

minen-johdosten osuus eri korpusten sanemäärästä on seuraava: saarnat 0,42 %, asetukset 0,55 % (Kaarle XI:n elämäkerta peräti 1,76 %), nykyajan taideproosa 0,26 % ja asiaproosa 0,73 %. Taajuuslukujen pohjalta on ilmeistä, että *minen*-johdoksen käyttö on kytköksissä tekstityyppiin: 1600-luvun saarnoissa johdoksia on vähemmän kuin profaanikirjallisuudessa, oman aikamme taideproosassa huomattavasti vähemmän kuin asiaproosassa.

mUs-tyypin osuus *minen*- ja *mUs*-johdosten yhteismäärästä on saarnoissa 10 % (Agricolalla 15 %) ja asetuksissa 23 %. *mUs*-johdoksia on runsaasti 1600-luvun tuotteliaimmilla saarnakirjailijoilla, sillä korpus II:ssa kyseisen tyypin osuus on lähes 20 %. *minen*- ja *mUs*-johdosten välinen työnjako (ks. ed.) selittää toisaalta *mUs*-nominatiivin ja *mis(e)*-vartaloisten obliikvisijojen runsaan edustuksen, toisaalta *minen*-nominatiivin harvinaisuuden: 1600-luvun saarnoissa yksikön nominatiivia on *mUs*-johdoksista 87 %, kun taas *minen*-nominatiivia on kyseisen johdostyyppin esiintymistä vain 8 % (Agricolalla vastaavat luvut ovat 90 ja 3, Sorolaisella 80 ja 1; vrt. Kiuru 1988: 169—). Nykyproosassa nominatiivin osuus on *minen*-johdoksen esiintymistä 20—30 % (ks. taulukko 1). Luvut osoittavat, että 1600-luvun saarnakirjailijat viljelevät *mUs*-muotoja suunnilleen edeltäjiensä tapaan. Profaanikirjallisuudessa *mUs*-johdosten nominatiivin ja obliikvisijojen suhde on erilainen: nominatiivin osuus on vain runsaat 40 %; sitä vastoin *minen*-nominatiivi on yhtä harvinainen kuin Agricolalla.

Johdoksen funktiot ovat samoin kytköksissä tekstilajiin: käyttö määräytyy tekstityypin ilmaisutarpeesta, mikä näkyy eri sijojen suositavuudessa. Tekstikohtaisia eroja jyrkempi on kuitenkin vanhan kirjasuomen ja nykykielen systeemin ero, joka sekin paljolti kuvastuu sijojen käytöstä. Taulukkoon 1 (s. 30) on merkitty *minen*-johdosten sijaesiintymät neljässä tekstilajissa: Sa = saarnat, As = asetukset, Taide = taideproosa, Asia = asiaproosa. Taulukosta ilmenee kahdeksan yleisimmän sijan osuus sekä *minen*-johdosten määrä kussakin korpuksessa. Silva Kiurun (1988) tutkimuksesta ja Index Agricolaensiksestä saatavien tietojen perusteella on ilmeistä, että Agricolan *minen*-johdosten sijajakauma on samansuuntainen kuin 1600-luvun saarnakirjailijoiden.

Jo silmäys taulukon lukuihin osoittaa, että johdosten sijajakauma on muuttunut drastisesti. 1600-luvun suurtaajuisin sija on genetiivi, kun taas nykyproosan kärkitiloilla ovat subjektin ja objektin sijat nominatiivi ja partitiivi. Genetiivin runsauden ohella 1600-luvun sijajakaumissa herättää huomiota toisaalta nykyproosan kärkisijojen nominatiivin ja

Taulukko 1. *minen*-johdosten sijajakauma eri tekstilajeissa

1600-luku				Nykyproosa			
Sa	%	As	%	Taide	%	Asia	%
1 gen.	31	gen.	20	part.	34	nom.	31
2 iness.	16	akk.	16	nom.	20	part.	23
3 elat.	13	adess.	15	elat.	12	elat.	11
4 nom.	10	transl.	14	gen.	11	illat.	11
5 akk.	9	part.	12	illat.	9	gen.	10
6 part.	8	elat.	9	akk.	7	transl.	8
7 adess.	6	iness.	9	iness.	3	akk.	2
8 illat.	4	nom.	3	adess.	1	iness.	2
N =	291	N =	102	N =	302	N =	496

partitiivin suhteellinen harvinaisuus, toisaalta nykyään marginaalisten paikallissijojen inessiivin ja adessiivin verrattain runsas edustus. Akkusatiivi on 1600-luvun tekstilajeissa hivenen partitiivia suosittumpi, nykyproosassa taas partitiivin osuus on akkusatiiviin nähden moninkertainen, suhde taideproosassa 5:1, asiaproosassa 10:1.

Vertailtaessa keskenään toisaalta 1600-luvun, toisaalta nykyajan tekstilajeja kiinnittyy huomio mm. seuraaviin seikkoihin. Translatiivi on suhteellisen suurtaajuinen asetuksissa samoin kuin nykyisessä asiaproosassa, sitä vastoin aivan marginaalinen muissa tekstilajeissa. Inessiivi on selvästi yleisempi saarnoissa kuin asetuksissa. Nykyproosan tekstilajeissa kiinnittää huomiota ennen kaikkea nominatiivin ja partitiivin erilainen ranki: asiaproosan kärkisija on nominatiivi, taideproosan partitiivi. Tällaiset erot johtuvat tietenkin tekstilajien erilaisesta ilmaisutarpeesta, kun taas 1600-luvun ja nykyproosan väliset erot selittyvät deverbaalijärjestelmässä ja koko ilmaisyksysteemissä tapahtuneesta kehityksestä.

2. *minen*-johdoksen funktiot

Tarkastelen *minen*-johdosten funktioita sijajakauman pohjalta (taulukko 1) ja seuraan 1600-luvun saarnojen suosittuusjärjestystä. Esittelen kunkin sijan käyttöä sekä vanhassa kirjakielessä että nykyproosassa ja yritän selvittää sijajakauman frekvenssierot: miksi jokin sija on suurtaajuinen 1600-luvulla mutta marginaalinen nykysuomessa tai päinvastoin.

2.1. GENETIIVIN suurtaajuisuus 1600-luvulla selittyy postpositioilmausten suosinnasta. Nykyproosan genetiivit ovat lähinnä attribuutteja,

1600-luvun genetiiveistä sitä vastoin vain kolmannes. Tyypillisiä attribuutti-ilmauksia ovat mm. *kärsimisen ~ vastoinikäymisen ~ puuttumisen aika, luomisen ~ hautaamisen päivä, synnyttämisen kipu, kärsimisen historia ~ hedelmä, hautaamisen meno ~ seremoniat, alentamisen tila, syntymisen pesu*. Tällaista genetiivin käyttöä on voinut vahvistaa latinalle ominainen genetiiviattribuuttien viljely (vrt. Sjöstrand 1953: 151, 334) tapauksissa, joissa nykysuomi (tai -ruotsi) käyttää yhdyssanoja, appositio- tai infinitiiviattribuuttia jne. Nykykielen konsonanttivartaloista yhdyssanatyyppejä *saapumispäivä* ei 1600-luvun teksteistä tapaa (ks. 2.4.).

minen-johdosten genetiivi esiintyy seuraavien postpositioiden pääsanana: *jälkeen* (myös 'mukaan'), *kautta, kanssa, puolesta, tähden* sekä harvemmin *al(l)a 'alle, aikana', edestä, seas(sa), suhteen, välillä*. Postpositioilmaukset ovat vieraiden prepositiorakenteiden mallin mukaisia, ja yleensä ne korvattaisiin nykykielessä muun johdoksen tai ilmauksen sijamuodolla, nominaalimuodolla tai finiittilauseella: *anomisen jälkeen* → pyynnöstä, *kärsimisen kanssa* → kärsivällisesti, *murheenpitämisen kanssa* → huolehtimalla, *lasten synnyttämisen kautta* → synnyttämällä lapsia jne. Joissakin tapauksissa postpositioilmaus selittyy predikaatin rektiosta: *kiittää jnk edestä ~ tähden* → jstk, *palkka jnk ylitse* → jstk, *katsoa jnk puoleen* → jtk, *toivo jnk perään* → jstk, *yhdistää jnk kanssa* → jhk jne. Seuraavassa esimerkkejä postpositiorakenteista:

- (1) cohta hänen [=Jeesuksen] *tulemisens* jälkeen, on myös waldicka Judaasta *pojesotettu* Ika 1659:99
- (2) JOHAN GEZELIUS Jumalan armollisen *edes catzomisen* jälkeen — — on walittu — — Pispaxi LPet 1670 A4a
- (3) Cusa caswon *puolen käändämisen* — — cansa ymmärtetän Jumalan — — laupius LPet 1644b Eb
- (4) [Enkelein] *lucu ja useus eij tapahdu sikimisen eikä syndymisen* kautta, waan *Luomisen* LPet 1670 Ba
- (5) ole kijtet hywän opetuxen, ja esicuwan *jättämisen* tähden Kex D4b
- (6) nämä [sanat] — — pitä waicuttaman meihin wahwa — — toivo *ylösnousemisen* perän ijancaickiseen elämään Fav C4a

2.2. INESSIIVI on *naimisissa, tekemisissä* -tyyppisiä leksikaalistumia lukuun ottamatta nykyproosassa marginaalinen. Vanhassa kirjasuomessa inessiivin runsas käyttö on ennen kaikkea uskonnollisen kirjallisuuden piirre, ja *mises(a)*-muodot ilmaisevat paitsi lokaalisuutta mm. suhdetta (Penttilä 1963: 380—384, 387—389), tapaa ja aikaa. Suojanen (1977: 93, 103) toteaa väitöskirjassaan, että suhteen inessiivistä oli jo Agricolan aikana kehittynyt vieraiden esikuvien vaikutuksesta jonkinlainen "casus religiosus", jonka yksiyymmärteinen tulkitseminen ei aina ole

helppoa. Inessiivi on sekä Agricolan tuotannossa että nykyisessä kirjasuomessa yleisin paikallissija (Nikkilä 1980, Karlsson 1982: 308); Agricolan ja 1600-luvun saarnakirjailijoiden kielessä inessiivi on myös *minen*-johdosten yleisin paikallissija.

Lokaalisuutta ilmaisevat inessiivimuodot ovat usein leksikaalistumia, jotka harvaa poikkeusta lukuun ottamatta korvattaisiin nykykielessä muulla johdoksella tai ilmauksella: *olla rohkia vastoinkäymises, olla puuttumises ~ valvomises ~ isoomises, kuolla virasans ja kutsumisesans, vaimon tila synnyttämises, saarna jnk hautaamises* jne. Pari autenttista esimerkkiä:

- (7) Wanhemmat, owat ylösluetut Textin Sanat — — walinnet, tämän heidän piscu Pilttisens — — *hautamises* — — tutkittawaxi ja selitettäwäxi Hamm A3b
- (8) he [=roomalaiset] sitten *ylönsyömises* ja *juomises, hyppämises* ia caickinaises irtaisudes elit Raj 1654b B2a

Latinan ablatiivi voi ilmaista suhdetta ja tapaa, minkä lisäksi *in*-positiosta ja ablatiivimuotoisesta nominista tai gerundista koostuva ilmaus on monifunktionen, milloin tavan tai suhteen ilmaisin, milloin esim. suomen temporaalirakenteen *vastine* (Sjöstrand 1953: 193, 197—198, 243). Latinan ilmaisukeinoista selittyvät käsittääkseni useat saarnojen vaikeatulkintaiset inessiivitapaukset, minkä havaitsee myös tekstissä esiintyvistä latinannoksista. Kolmannesta saarnojen inessiiveistä on käytetty ilmaisemaan suhdetta (9, 10), tapaa yms. (11) ja aikaa (12, 13). Moni outo inessiivi on peräisin 1642-vuoden Raamatusta ja osin jo Agricolan käsialaa. Vanhan kirjakielen ja nykysuomen ero käy selvästi ilmi raamatunsitaattien tai niiden mukaelmien nykykielisistä *vastineista*. Temporaalinen funktio ilmenee selvästi lauseista (12, 13), joissa on rinnastettu nominaalite ja toinen infinitiivi. Temporaalirakenne⁵ on 1600-luvun saarnakirjallisuudessa kolmanneksi yleisin lauseenvastike, mutta se on paljolti stereotyyppinen, suosii tiettyjä verbejä — yleisimpiä *ollesans, eläisäns, kuollesans* — ja sen passiivimerkityksinen käyttö on vähäistä. Tämä lienee latinan tarjoaman mallin ohella yksi syy *minen*-johdosten viljelyyn temporaalirakenteen asemesta.

⁵ 1600-luvun saarnakirjallisuudessa temporaalirakenteita on 0,17 % sanemäärästä. Nyky-yleiskielessä (Hakanen 1986: 19—20) samoin kuin nykyajan neutraalissa asiaproosassa (HKV 1980: 100, 113) vastaava luku on 0,26. (Olen laskenut taajuuden tutkimuksissa annettujen tietojen perusteella.) Vielä runsaampaa kuin nykykielessä temporaalirakenteen käyttö on ollut 1800-luvulla heti murteiden taistelun jälkeisinä vuosikymmeninä (Pulkinen 1972: 74—75).

- (9) Kirckon Herra HEINZIUS, taitan — — werratta Prophetan Ezechielin — — puolisans walittawaises *pois mistamises* Bång Bb
- (10) caswacat — — JEsuxen Christuxen Armosa ja *Tundemisesa* Proc 1681 C3b (=2 Piet. 3:18, UT 1976 Oppikaa — — tuntemaan — — Jeesus Kristus ja hänen armonsa)
- (11) ette me — — Jumalan nimen *auxi huutamises* taldä eriäisim LPet 1644a B2a
- (12) cuinga Herran Engelild warieldin Moses, nijncuin sijtes, nijn *syndymises* LPet 1670 B4b
- (13) [monet lapset] ei ainoastans *synnyttämises* ja *syndymises* ole Äitillens — — Kiwun — — Lapsi; mutta myös sijtte eläisäns owat Wanhemmillens — — murhen Lapset Kolck B3a

2.3. ELATIIVI on niin 1600-luvun saarnoissa kuin nykyproosassa *minen*-johdosten kolmanneksi suosituin sija. Asetuksissa elatiivi on vasta kuudennella tilalla, mutta eri sijojen suosittuuserot ovat vähäiset. Näyttäisi siltä, kuin vanha kirjasuomi ja nykyproosa, vieläpä eri tekstityypit olisivat elatiivin käytössä samoilla linjoilla. Jos toisaalta tarkastelee elatiivin funktioita eri korpuksissa, huomaa, että sijan käyttö selittyy 1600-luvun teksteissä paljolti toisin kuin nykyproosassa ja että tämän lisäksi on tekstikohtaisia eroja.

Nykyajan asiaproosan elatiiveista noin neljä viidennestä on attributteja, pääsanana usein jokin deverbaalijohdos; muut esiintymät ovat verbin tai saneliiton rektion mukaisia määritteitä. Elatiiviattribuutit ovat ennen kaikkea asiaproosan piirre, sillä taideproosassa attributteja on vain neljännes *minen*-johdoksen elatiiveista. Vanhan saarnakirjallisuuden elatiiveista puolet on verbin, saneliiton tai adjektiivin määritteitä, kolmannes ns. syyn elatiiveja — asetuksista tämä tyyppi puuttuu — ja loput attributteja. Yleisimpiä elatiivimääritteisiä verbejä ovat *vahvistaa, sanoa, puhua, ennustaa ja todistaa*; lisäksi on useita sporadisempia verbi-ilmauksia, 1600-luvun käytännön mukaan mm. (objektiton) *epäillä ja rukoilla*. *minen*-muodon elatiivi liittyy mm. saneliittoihin *ottaa vaari, pitää murhe ~ suru, ottaa pahennos* 'panna pahakseen', *saa-da elatos* sekä adjektiiveihin (partisiippeihin) *vapaa, vissi ~ vahvistettu, väsynyt*. Pari esimerkkiä:

- (14) minä luulen, ettei tällä Maalla ole monda paicka [jotka] Cahden Penniculman tacana owat Jumalan sanan *cuulemisesi* Raj 1654b A2b
- (15) Cuningas Carl Gustafwin ensimmäinen ahkerus on ollut oikian Opin *pitämisest* LPet 1670 A3b

Elatiivi on 1600-luvun Suomessa yleinen syyn ilmaisin (elativus causae, ks. Penttilä 1963: 394), ja tällaista käyttöä lienevät lisänneet vieraat

esikuvat. Latinassa on syyn elatiiviin rinnastuva ablativus causae (Sjöstrand 1953: 196) sekä samamerkityksinen *ex* + ablatiivi -konstruktio, ruotsissa prepositioilmauksia. Vanhan kirjasuomen syyn elatiivi on joskus vaikeatulkintainen ja avautuu vasta pitkähkön kontekstin avulla, esimerkkinä vaikkapa Laurentius Petrin ilmaus: [turkkilaisten lähettiläät] *ei päätäns awannet* — — *Isäns maan tawattomudest* (1644a B3b), so. eivät paljastaneet päättään isänmaansa tapojenpuutteen vuoksi. Yleisin elativus causae -tapaus on stereotyyppinen fraasi *Jumalan edeskatsomisesta ~ sallimisesta* (rts. *av Guds försyn*), muita esim. *kanssakärsimisestä* 'säälistä', *jnk yllyttämisestä ~ matkaansaattamisesta*. Samassa funktiossa esiintyy myös postpositioilmauksia (*Jumalan edeskatsomisen jälkeen*), joista on ollut puhetta jaksossa 2.1. Seuraavassa pari saarnojen elativus causae -tapausta:

- (16) on hän Jumalan ihmellisestä *edescatzomisesta* — — andanut itzens — — awiokäskyn säätyyn Ika 1673 D2a
 (17) Pilatus — — kyllä hywin ymmersi, asian *tutkistelemisesta*, ettei Christus ollut syypää niihin wicohin Ika 1659:97

Elatiiviattribuutteja näkee lähinnä otsikoissa ja niihin verrattavissa luetelmissa (18, 19); varsinaisessa tekstissä ne ovat harvinaisia. Lähes puolessa tapauksista pääsanana on *saarna*, pari kertaa esiintyvät *toivo*, *uni*, *usko* ja kerran mm. *artikli*, *eripuraisuus*, *evankeliumi*, *kappale*, *kySYMYS*, *luottamus* ja *tunnustus* (huom. 1600-luvun ja nykysuomen rektioero: *usko ~ luottamus jstk pro jhk*). Väliotsikoissa ja luetelmissa näkee myös esimerkkien (20, 21) mukaista käytäntöä:

- (18) Lyhy Saarna Christuxen *Hautamisest* Raj 1654b N2b
 (19) Tunnustus ruan *saamisest* LPet 1644a Hb
 (20) III. [osa] On, Lewätä *menemisest* LPet 1644a E2b
 (21) Partes Duae 1. [osa] On Christuxen *kärsimisestä* Ika 1659:30

2.4. NOMINATIIVIIN sisältyvät neljäntenä infinitiivinä ja passiivin objektina esiintyvät *minen*-muodot (passiivin objekteja 1600-luvun peruskorpuksissa kolme, nykyproosassa seitsemän) samoin kuin monikolliset ja omistusliitteiset johdokset. Nykyproosan nominatiiveihin olen laskenut myös yhdyssanojen määriteosina käytetyt konsonanttivartalot (*irtisanomisaika*, *saapumispäivä*), joita tosin ei ole paljon; 1600-luvun korpuksista kyseinen tyyppi puuttuu.

Sijajakauma osoittaa, että *minen*-loppuiset muodot ovat ominaisia etenkin nykyiselle asiaproosalle: niitä on lähes kolmannes korpuksen *minen*-johdoksista, taideproosassa vain viidennes. Kyseessä on tekstilajikohtainen ero: asiaproosa viljelee subjekteina passiivimerkityksisiä tai geneerisiä *minen*-rakenteita, kun taas tämäntyyppiset subjektit eivät

niinkään kuulu taideproosan tyyliin. Asiaproosassa noin kaksi kolmanesta *minen*-muodoista on lauseenalkuisia, ts. niiden käyttö on kyseisessä kontekstissa pakollista (ks. 2.1.). Infinitiivikäyttöä edustavia *minen*-rakenteita on asiaproosassa kaksi (tyypit *on tekeminen*, *ei käy tekeminen*), taideproosassa ei ainoatakaan (vrt. Nuutinen 1976: 16—18).

Saarnojen peruskorpuksessa *minen*-loppuisia muotoja on 25 ja koko saarnakirjallisuudessa 41. *minen*-muotojen funktiot jakautuvat seuraavasti: neljännes on infinitiivejä (*on tekeminen* -tyyppi), neljännes leksi-kaalistumia (*vastoin*-, *myötä*-, *uloskäyminen*) ja noin puolet nykykielen tapaan käytettyjä nominaaliteita. Vertailun vuoksi muutama sana varhemmasta kirjasuomesta. Agricolan *minen*-muodoista valtaosa on infinitiivejä (Kiuru 1988: 174). Esiintymistä kolmannes koostuu ilmauksista (*mitä*) *on tekeminen*, (*tässä* ~ *nyt* ym.) *on tietäminen* ~ *merkitseminen*. Kyseiset rakenteet ovat yleensä merkitykseltään nesessiivisiä, mutta ilmauksia *on tietäminen* ~ *merkitseminen* tuntuu käytetyn eräänlaisina siirtymäfraaseina uutta asiaa tai jaksoa aloitettaessa. Siirtymäfraasit voivat kuvastaa vierasta vaikutusta, ts. tutun rakenteen käyttöä uudessa tehtävässä. Mallina tulee latinan ohella kyseeseen ruotsi, sillä latinan *esse* + gerundiivi -konstruktio (Sjöstrand 1953: 336—337) lainautui jo varhain Ruotsin uskonnolliseen kirjallisuuteen ja sai käännösvastineekseen *vara* + partisiipin preesens -konstruktion (Wessén 1956: 152—153).

1600-luvun saarnoissa *on tekeminen* -rakenne⁶ esiintyy vain kuudella kirjoittajalla; se on yhtä poikkeusta lukuun ottamatta subjektiton ja tyyppillisimmillään mainitunlainen siirtymäfraasi (23, 24): *on tietäminen* ~ *vaari ottaminen* (= Agricolan *merkitseminen*). Peräti neljä tapausta on Raamatun sitaatteja tai mukaelmia, näistä kaksi jo Agricolalla. Leksikaalistuneista *minen*-muodoista yleisin on *vastoinkäyminen*; muut substantiiviset *minen*-muodot (25, 26) esiintyvät yleensä vain kerran, poikkeuksena Rajaleniuksen ehtoollisen sakramenttia käsitellessään toistamat *syöminen* ja *juominen*. Asetuksista olen tavannut vain yhden infinitiiviksi tulkittavan ja yhden substantiivisen *minen*-muodon.

- (22) Sentähden — — on jocu Lohdutus Oppi P. Raamatust *etziminen* ja *etenottaminen* Hamm A2a
 (23) Josa meillä on Colmet Cappaletta, joista on *vaari ottaminen* Raj 1654b Cb
 (24) Wijdennexi on *tietäminen*: LPet 1670 B2b

⁶ Siirtymäfraasien *on tietäminen* ~ *vaari(n) ottaminen* rinnalla näkee passiivin ensimmäisen partisiipin sisältäviä ilmauksia *on tietävä* ~ *vaari(n) otettava*. Kumpikin ilmaustyyppi on 1600-luvun suomessa yhtä harvinainen.

- (25) Ja ombi yxi cunniallinen *Hautaminen* nijlle Jumalisille yxi Mailmallinen palcka ja todistos heidän ylistettävän elämisens ylitzen Flach A2b
- (26) tämä Isachin *vhraminen* on ainoastans ollut yxi ennustus Christuxen vhramisest ristin päällä Ika 1659:131

minen-nominatiivi on 1600-luvun teksteissä sporadinen niin infinitiivi- kuin substantiivisessa käytössä. Syynä muodon harvinaisuuteen on *minen*- ja *mUs*-johdinten työnjako: edeltäjiensä tavoin 1600-luvun saarnakirjailijat viljelevät subjekteina ja passiivin objekteina *mUs*-loppuisia, obliikvisijoissa *mis(e)*-vartaloisia muotoja. Heterokliittisen paradigman syytä voi tietenkin spekuloida. Koska *minen*-johdokset kytkettiin toisaalta latinan verbaalisubstantiiveihin, toisaalta gerundiin ja gerundiiviin (ks. Petraeus 1649: 38, Martinius 1689: 64, Vhael 1733: 44—45), saattoivat latinan systeemiin tottuneet kirjoittajat pyrkiä eriyttämään *mUs*- ja *minen*-muotojen funktiot: *minen*-muotoa vierotettiin subjektina (latinan gerundilta puuttuu nominatiivi) ja se korvattiin *mUs*-johdoksella (vrt. latinan *io*-johdokset); obliikvisijoissa *mis(e)*-vartalaiset muodot vastasivat milloin latinan verbaalinomineja, milloin gerundi- tai gerundiivi-ilmauksia, eikä *mUkse*-taivutus ollut vielä yleistynyt. *minen*-muodon infinitiivikäytöllä oli esikuva latinan *scribendum est* -konstruktiossa sekä mahdollisesti kirjoittajien kotimurteessa. Jonkin verran voi asiaan vaikuttaa myös yhdenmukaisuustendenssi: (*m*)*Us*-loppuinen nominatiivi aivan kuten ominaisuudennimissä sekä *Us*-johdoksissa. Jos saarnojen sijajakaumassa otetaan huomioon *mUs*-johdokset, saadaan nominatiivin osuudeksi 18 % (vrt. taideproosaan). Seuraavassa saarnojen *mUs*-nominatiiveja. Huom. *mUs*-vartalo yhdysanan määriteosana (28).

- (27) Tätä tekemän meitä waati 1. Lain *tutkistelemus* Raj 1654b K3a
- (28) tämän Saarna ja Sacramentein *Ulosjacamus Wiran*, pitä heidän — — edesseisoman Proc 1690:21
- (29) Jonga [so. että huoruus on häpeällistä] tietä anda 1. sen häpiälisen nimen *saamus* — — Cunnian *mestamus* eli *huckamus* — — Casten Sacramentin lijton *ylitzekäymys* LPet 1656 B2b—3a

Jos *mUs*-johdokset lisätään asetusten sijajakaumaan, nominatiivin osuudeksi tulee 14 %. Silti nominatiivia on vähemmän kuin saarnoissa ja nykyproosassa, joten kyseessä on tekstityypin ilmaisukeinoista johtuva ero. Geneeristen *minen*-rakenteiden (*jnk tekeminen on kiellettyä ~ kielletään*) sijasta vanha lakikieli suosii ilmauksia, joissa on ilmiäntu henkilötekijä, usein pronomini: *tahdomme jokaisen ~ itsekunkin kielletyn olevan tekemästä niin ja niin*. Usein myös kuvataan ensin mahdollinen rike (*monta löytään, jotka tämän käskyn rikkovat*) ja jatkoksi esite-

tään kielto: *tämänkaltaiset asiat ~ kappaleet pitää tämän kanssa kieltyt oleman.*

On vielä syytä mainita yhdestä nykykielen ja vanhan kirjasuomen eroista, joka osaltaan vaikuttaa *minen*-muotojen määrään. 1600-luvun kirjoittajat viljelevät ensimmäistä infinitiiviä myös lauseenalkuisena (vrt. latinaa ja ruotsia), ja esimerkkejä voi poimia melkeinpä kirjoittajalta kuin kirjoittajalta: Ika 1659: 36 *Tösin paeta silloin — — ei ole ainoastans häpiällinen, mutta myös wahingollinen*; Proc 1690 esp. *Sillä puhua hywin, niistä cuolluista, ja kijtä niittä cunnialisia Miehiä — — On meidän Eläwitten welgolisudem*; LPet 1644b L2b *Juoda myös ilo picarit — — ei ole kielty.*

2.5. AKKUSATIIVI on 1600-luvun korpuksissa partitiivia yleisempi, nykyproosassa partitiivin osuus on akkusatiiviin nähden moninkertainen. Sijajakauman luvut kuvastavat osin objektin sijoissa tapahtunutta kehitystä: akkusatiiviobjekteja on 1600-luvun saarnoissa lähes 60 % (Forsman Svensson 1989: 57), kun taas nykyajan asiaproosassa on suunnilleen yhtä paljon partitiiviobjekteja (HKV 1980: 126—129). Objektisäännöt eivät kuitenkaan yksin riitä selittämään akkusatiivin ja partitiivin suhdetta: toisaalta *minen*-objekti ei täysin rinnastu muihin nominiojekteihin, toisaalta partitiivilla on useita funktioita. Korpus II:n kirjailijat suosivat akkusatiivia jonkin verran enemmän *minen*-johdosten objektina kuin objektinsijana yleensä, ja tämä osoittaa, että akkusatiivin runsaus johtuu paljolti erilaisesta ilmaisusysteemistä.

Nykyproosassa *minen*-johdoksen akkusatiivi esiintyy vain harvojen resultatiivisten verbien tai saneliittojen objektina (*estää, keskeyttää, lopettaa*). 1600-luvun saarnoissa erilaisia verbi-ilmauksia on lähemmä 50 (yleisimpiä *ilmoittaa, saattaa, tehdä jksk, antaa, suoda, saada, sanoa, siunata, (pois)estää*), ja johdoksella on usein muu kuin nomen actioniksen funktio: *Jumala kuulee ~ kieltää anomisem 'sen, mitä pyydämme', ilmoittaa aiko(i)misens, tekee tyhjäksi jnk edesottamisen, opetuslapset ilmoittavat Kristuksen kärsimisen jne.* Toistuvia ilmauksia ovat myös sellaiset kuin *Jumala antaa ~ suo syntiselle anteeksiantamisen* tai *kuolleille ylösnousemisen, syntinen saa tai pappi (tykö)sanoo syntiselle anteeksiantamisen ~ -saamisen.*

1600-luvun käytännön mukaan akkusatiiviobjekti liittyy mm. verbeihin *julistaa, nimittää 'mainita', saarnata (x saarnaa ylösnousemisen kuolluista), toivottaa 'toivo(tta)a' (toivotan onnellisen edesottamisen) ja kätkeä 'suojella'.* Verbeillä *saattaa* ja *vaikuttaa* on merkitys 'saada aikaan, tehdä jk jksk', kuten raamatunsitaattien nykyasu osoittaa (31, 32). Samat ilmaukset toistuvat useilla kirjoittajilla. Näytteinä 1600-luvun no-

minaalittylistä lauseet (33—35), joiden luontevimmiksi nykyvastineiksi kävisivät finiittilauseet (esimerkissä 33 viitataan tulevaan tapahtumaan).

- (30) [Kristuksen veri] julista Armon ja Syndein *andexi Saamisen Hamm Ba*
 (31) se murhe — — saatta *catumisen* autudexi Bång Ba (= 2 Kor. 7:10, nykyr. saa aikaan parannuksen, joka koituu pelastukseksi)
 (32) heidän vscons coettelemus — — waicutta *kärsimisen* Proc 1690:10 (= Jaakob 1:3, nykyr. saa aikaan kärsivällisyyttä)
 (33) [Jumala] Jacobille ilmoitti Christuxen *lihaan tulemisen* Ika 1659:119
 (34) [Jeesus] tahdoi meille muistutta, Pyhän Ehtolisen suuren hyödytyksen ja sen ahkeran *nautidzemisen* Raj 1654b H2a
 (35) [Jumala] näky toisinans *cuulemisens* sijrtävän Raj 1654b F3b

Asetusten akkusatiivimuotoisilla *minen*-johdoksilla on yleensä muu kuin teonnimen funktio, ja ilmaukset ovat ruotsalaisen lähdetekstin tarkkaa jäljittelyä: *x edesseisoo ~ ylöspitää vieraanholhoomisen* 'pitää kestikievaria', *saa vapaan edesauttamisen* 'ylläpidon ja kyydityksen', *nauttii ylöspitämisen* 'saa elantonsa', *tekee ylitsekäymisen* 'rikoksen', *pitää peräänkatsomisen* 'huolehtii, pitää silmällä', *ylenkatsoo kutsumisen* 'kutsun', *asetus voittaa pitämisen* 'astuu voimaan' jne.

2.6. PARTITIIVIN harvinaisuus 1600-luvun suomessa ja sen runsas edustus nykyproosassa oli puheena jo edellisessä jaksossa. Totesin tuolloin, että ero osaksi johtuu objektisuhteiden muuttumisesta. Nykyisen asiaproosan *mistA*-muodoista lähes kaksi kolmannesta (taideproosassa noin puolet) on kielteisen tai irresultatiivisen verbi-ilmauksen objekteja. Taideproosassa on jonkin verran vartalontoistorakenteita (*katsoi katso-mistaan*), asiaproosan korpuksesta tällaiset puuttuvat. Muut partitiivita-paukset ovat pre- ja postpositioiden pääsanoja, subjekteja ja predikatiiveja. Predikatiiveja on enemmän asiaproosassa, subjekteja taas taideproosassa, ja subjektit ovat yleensä peräisin *on ~ ei ole tekemistä* -rakenteesta. Sporadisesti *mistA*-subjektia näkee muunkin kuin *olla*-verbin yhteydessä (*riittää, tapahtua*).

1600-luvun saarnoissa liki 70 % partitiiveista on kielteisten tai irresultatiivisten verbi-ilmausten objekteja (yleisimpiä verbejä *rukoilla, pitää* ja *odottaa*). Toistuvia ilmauksia ovat *rukoilla syntien anteeksiantamista ~ -saamista* ja *odottaa ylösnousemista*, samoin sellaiset leksikaalistumat kuin *pitää anomisia* 'rukouksia' *jnk edestä*, *pitää kanssakärsimistä* 'osoittaa sääliä', *pitää kanssakäymistä jnk kanssa*. Tyyppiä *itkeä itkemistään* ei vanhassa kirjakielessä esiinny. Noin 10 % partitiiveista on prepositioiden pääsanoja: *ennen lähtemistäns tästä mailmast, paitsi luonnollista janoomist* ym. Yleisempiä (20 %) ovat *on ~ ei ole tekemis-*

tä -rakenteiden *mistA*-subjektit, tavallisimmat *sanomista* ja *tekemistä*. Kieltolauseiden *mistA*-subjektit ovat aina substantiivisia; infinitiivikäyttöä edustavaa tyyppiä *Häneen ei ole luottamista* en ole tavannut, en myöskään *mistA*-subjektia muun kuin *olla*-verbin yhteydessä.

Ilmauksia *Nyt on vielä jotakin sanomist* ja *Mitä on (vielä) sanomist* viljellään ruumissaarnoissa siirtymäfraaseina (ks. mitä edellä on sanottu lauseista 23, 24), joilla vainajan elämänvaiheiden selostaja aloittaa uuden jakson (36, 37). *On ~ ei ole tekemistä* -rakennetta on runsaasti jo Agricolalla, ja 1600-luvun saarnakirjailijoiden raamatunsitaatit ovat osin Agricolan käsialaa. Passiivin ensimmäinen partisiippi on kyseisen ilmauksen parafrasina harvinainen; lähinnä kyseeseen tulevat *laitettapa*-partisiipin esiintymät (*ei ole mitään laitettapaa* 'moitittavaa'). Vanha kirjakieli ilmaisee *mistA*-muodon tekijän nykykielen tavoin adessiivilla (38) mutta myös genetiivillä sellaisessa tapauksessa kuin *mitä x:n on tekemistä jllek ~ jnk kanssa*. Tällöin rakenteen merkitys on usein nesessiivinen, ja kyseessä onkin *mitä x:n on tekeminen* -rakenteen parafrasi (39). Genetiivin esiintyminen muussa kuin nesessiivisessä rakenteessa (40) selittyy adessiivin, allatiivin ja (datiivi)genetiivin semanttisesta lähekkäisyydestä. Koska vanha kirjakieli ei yleensäkaan viljele partitiivipredikatiivia — poikkeuksena eräät pronominit — ei myöskään ole esi-merkkejä *mistA*-predikatiiveista (vrt. Forsman Svensson 1989: 57—60).

- (36) Nytt on vielä jotakin *sanomist* tämän Muori wainaan Mailmast erkanemisest Flach D2b
- (37) Mitä tämän Herra wainan — — cansakäymisest täsä Mailmas on *sanomist* Thur D2a
- (38) sinun pitä tekemän työtä — — että sinul olis tarwitzevalle *jacamist* Proc 1690:29 (=Ef. 4:28, nykyr. olisi, mitä antaa tarvitsevalle)
- (39) Mitä olis hänen enä ollu wijnamäellens *tekemist*, jota ei hän tehnyt ole? Ika 1659:170 (vrt. nykyr. Jes. 5:4 Mitä olisi viinitarhalle ni vielä ollut tehtävä)
- (40) Perkelen ei ole mitän nijten cansa *tekemist* LPet 1644a Bb

2.7. ADESSIIVI on *minen*-johdosten sijana nykyproosassa marginaalinen; sitä vastoin sen osuus on 1600-luvun saarnoissa 6 % ja asetuksissa peräti 15 %. Näin runsas edustus johtuu toisaalta vieraasta vaikutuksesta, toisaalta siitä, että vanha kirjakieli käyttää kolmannen infinitiivin adessiivin asemesta deverbaalijohdoksia. Nykysuomessa predikaattiverbin tarkoittaman tekemisen suorituskeino ilmaistaan kolmannen infinitiivin adessiivilla: *Elätän perheeni myymällä marjoja ~ ajamalla soraa, Pelastauduin loikkaamalla ikkunasta. minen*-johdos tuntuisi sopivan kolmannen infinitiivin parafrasiksi tapauksissa, joissa on kyse yleisestä

toiminnasta (esim. ammatin harjoittamisesta) ja etenkin, kun johdokseen liittyy objektigenetiivi: *Elätän perheeni marjojen myymisellä ~ soran ajamisella* (vrt. *marjojenmyynnillä, soranajolla*). Tällaisesta toiminnasta on kyse myös nykyproosasta tapaamissani lauseissa *Hän aloitti lehtien jakamisella* (= jakamalla lehtiä), *Hän jatkoi propagandalehtisten levittämisellä* (=levittämällä propagandalehtisiä). Kun kyseessä on yksilöllinen toiminta tai kerrallinen teko, *minen*-johdos ei käy: **Hankin taskurahoja äidin auttamisella, *Pelastauduin loikkaamisella*. Toisaalta *minen*-adessiivi lienee usein mahdollinen, kun johdoksella on yksilöllisen ominaisuuden tai käytöksen merkitys (adessiivin lähinnä tavan tai syyn ilmaisimena). Ominaisuuden merkityksestä selittyy se, että omistusliitteiset ja adjektiiviattribuutilliset *minen*-johdot ovat luontevampia kuin pelkkä teonnimen adessiivi (parafraasiksi käy usein ominaisuudenimi): *Pääsin tulokseen jääräpäisellä ahertamisella* (= ahkeruudellani), *Hän pelasti tilanteen (oikealla) suhtautumisellaan*.

Valtaosa saarnojen adessiiveista ilmaisee keinoa tai välinettä; 1600-luvun käytännön mukaan adessivus instrumenti esiintyy myös passiivilauseiden agenttina. Lisäksi adessiivi on yleinen tavan ja syyn ilmaisimena, ja tällaista käyttöä lienevät lisänneet vieraat esikuvat: latinan ablativus modi tai causae (Sjöstrand 1953: 187—190, 193—196) ja ruotsin prepositioilmaukset. Runsaat puolet saarnojen adessiiveista on tapauksia, jotka nykykieli korvautti kolmannella infinitiivillä. Neljännes adessiivimuodoista on omistusliitteisiä, ja tällaiset tuntuvat nykykielisittain luontevimmilta. Paljon on myös nomen acti -funktioisia ja leksikaalistuneita *minen*-johdoksia, joita nykykielessä vastaa muu johdostyyppi tai ilmaus. Adessiivin asemesta käytetään niin saarnoissa kuin asetuksissa *kanssa-* ja *kautta-*postpositioita (ks. 2.1.).

Tapaukset, joissa *minen*-johdoksella on muu kuin teonnimen funktio, ovat seuraavantyyppisiä: *Jumala vahingoittaa meitä ahdistuksella ja puuttumisella, kurittaa ihmistä vastoinikäymisellä, edeskatsoo jnk toisella naimisella, kadottaa mailman vedenpaisumisella, lunastaa mailman poikans kärsimisellä* jne. Yleistä on *minen*-johdoksen ja muun nominin rinnastaminen (adessiivi milloin keinon, milloin tavan ilmaisimena): *Jeesus on lunastanut mailman koval kuolemallaan ja kalliin verens vuodattamisella, vihamies turmelee toisen kunnian pilkalla, häpeällä ja pahan sanoman saattamisella, pappi on sanankuulijoille esimerkiksi opettamisella ja kunniallisella elämällä*. Pari esimerkkiä lähinnä tapaa ilmaisevista adessiiveista (rajankäynti keinon ja tavan adessiivin välillä on joskus vaikeaa, ja kyseeseen voi tulla kumpikin tulkinta):

- (41) [Siirak neuvoo] tekemän — — wircans töitä, eikä oleman jollakin pahennoxexi: suun *pullicoidzemisel* eli muulla tawal LPet 1644a Nb

- (42) [Enkelit] ei ruumillisella eli nähtävällä *lijcumisella* sijriry yhdest paicast toisen LPet 1670 B3a

Lauseissa (43, 44) *minen*-johdoksella on sama funktio kuin kolmannen infinitiivin adessiivilla nykykielessä. Muita samantyyppisiä tapauksia ovat saarnoissa mm. seuraavat: *x sovittaa itsens alttarin sakramentin nautitsemisella, Kristus alkoi ~ lopetti kärsimisens isäns (~ Jumalan) pyhän nimen auksihuutamisella, Jeesus on saattanut meille ikuisen elämän tänne tulemisellans*. Kyseisissä tapauksissa *minen*-johdokseen liittyy aina joko objektigenetiivi tai omistusliite. Adessiiviagenttia (45) käytetään vanhassa kirjakielessä samaan tapaan kuin välineen tai synn ablatiivina latinan passiivilauseissa. Agentista on kyse myös lauseessa (46), sillä passiivin parafrasina esiintyvä *tulla tehdyksi* -konstruktio on 1600-luvun saarnoissa lähes yhtä yleinen kuin varsinainen passiivi.

- (43) [Paavali] Evangeliumin *saarnamisella* etzei Thessaloniterein — — Sielun aututta — — Teldoan *walmistamisella*, säästi heidän Tawaratans Proc 1690:16
 (44) jonga [=nukkuvan miehen] hän pehmitti *colcuttamisellans* owen päälle Raj 1654b F2b (vrt. Luuk. 11:5—8)
 (45) jos tämä Kylänmies tällä *colcuttamisella* owen päälle, on lepytetty ia pehmitetty Raj 1654b C2b
 (46) cusa me JESVxen pyhän Ruumin ia Weren *nautidzemisel* tuleminijn walistetuxi LPet 1644b Ea

Asetusten adessiivit pohjautuvat yleensä ruotsin *med ~ igenom* + de-verbaalinomini -konstruktioon. Tyypillisiä ilmauksia ovat *edeskatsoa holhoomisella* 'antaa apua', *holhota hevosilla ja muilla edesauttamisilla* 'antaa hevonen ja muuta apua', *voittaa jtk vaatimisella* 'pakolla', *siunata edeskäymisellä* 'menestyksellä', *estää vilppaudella ja edeskatsomisella, voittaa maa laillisel saamisel* 'todistaa, että maa on saatu laillisesti'. Harvemmin on kyseessä *minen*-johdoksen käyttö kolmannen infinitiivin funktiossa: *ahdistaa vihollista ampumisella, osoittaa kiitosta Jumalalle sanan tutkistelemisella* jne.

2.8. ILLATIIVIN marginaalisuus 1600-luvun korpuksissa (asetuksissa vain pari esiintymää) kuvastaa erilaisia rektiosuhteita sekä *U*-johtimisten verbien harvalukuisuutta. Nykyproosan illatiiveista noin kaksi kolmannesta on verbin määritteitä, sekä refleksiivis-intransitiivisten *U*-johdosten että muiden tulosijarektioisten verbien. Taideproosassa on (*mennä*) *naimisiin*, (*joutua*) *tekemisiin* -tyyppisiä leksikaalistumia, asiaproosassa taas runsaasti illatiiviattribuutteja. Muut illatiivit ovat *asti*-postposition pääsanoja, eräiden adjektiivien määritteitä ja *toistamiseen*-tyyppisiä leksikaalistumia. Vanhasta kirjakielestä puuttuvat *naimisiin*, *teke-*

misiin -tapaukset; ilmaus *toistamiseen* esiintyy kerran Laurentius Petrilä (1644a M2a), muualta en ole sitä tavannut. Saarnojen illatiiveista runsaat puolet on verbin määritteitä, kolmannes attribuutteja ja loput *astiposition* pääsanoja (*Kristuksen tulemiseen asti, auringon laskemiseen asti*).

Illatiivimääritteiset verbit voi jakaa kolmia: fraasit, nykykielen *U*-johtimisten verbien vastineet ja muut verbit. Ilmausta *Mitä ~ Niin paljon kuin x:n syntymiseen* ym. *tulee* (47) viljellään siirtymäfraasina ruumissaarnoissa, ja sillä on esikuva ruotsinkielisten saarnojen personalioissa: *vad x:s födelse ~ härkomst (~ leverne ~ hädanfärd) an(be)långar ~ vidkommer*. (Partitiivin yhteydessä esittelin toisen siirtymäfraasin; ks. lauseita 36, 37). Vain harvojen nykykielen intransitiivis-refleksiivisten *U*-johdosten vastineet ovat vanhassa kirjasuomessa *U*-johtimisia: vanha kirjakieli käyttää transitiiiverbin + refleksiivipronominin liittoa (*x antaa itsensä turhiin käyskentelemisiin*) tai jättää refleksiivisyyden ilmiänpäenemättä (*hänen kärsimiseensä valmistaisansa* = valmistautuessaan), mutta useissa tapauksissa — oli pa kyseessä nykykielen *U*-johdos tai muu illatiivirektiioinen verbi — asiat vain ilmaistaan toisin 1600-luvun suomessa (*x pyytää tehdä jtk* pro *pyrkii jnk tekemiseen, jk saattaa ~ vaikuttaa jnk tekemisen* pro *johtaa jnk tekemiseen*). Harvalukuisista *U*-johdoksista mainittakoon *mielistyä*-verbi, joka vastaa ilmauksia *hyväksyä jk, pitää jstk* (*raatimies ei mielisty jumalattomaan päättämiseen*).

(47) Mitä tule tämän — — Muori wainan — — *Syndymiseen* tähän mailman Flach C4b

Vanha kirjasuomi käyttää useiden substantiivien määritteenä illatiivi-attribuuttia nykykielen genetiiviattribuutin (määrätapauksissa infinitiiviattribuutin) asemesta. Koska pääsanat ovat paljolti sellaisia substantiiveja, joiden ruotsalaiset käännösvastineet voivat saada *till-* tai *för-*prepositiollisen määritteen, lienevät ruotsin rektiosuhteet olleet esikuvina. Lauseissa (48, 49) esiintyvien substantiivien lisäksi mm. *esikuva, perustus, tahto* ja *välkappale* saavat illatiivimääritteen.

(48) Isä on alcu, ja juuri Jumaluden *Olemisen* LPet 1644b C2a

(49) [Ehtoollinen] On yxi — — Sinetti, ia wahwistus meidän ruumin *ylös nousemisen* cuolluista Raj 1654b J4b

2.9. *minen*-johdoksen TRANSLATIIVIA käytetään nykyään ensisijaisesti passiivista finaalilauseetta vastaavassa *jnk tekemiseksi* -rakenteessa. Tämä rakenne esiintyy niin verbin kuin substantiivin määritteenä tapauksissa, joihin aktiivimerkityksinen ja lauseen subjektin kanssa samaviitteisen omistusliitteen sisältävä finaalirakenne ei sovellu: *Ryhdyt-*

tiin toimiin aseiden viennin lopettamiseksi. Nominaalisteeseen liittyy rakenteessa objektigenetiivi, joskin subjektigenetiivi lienee mahdollinen: *Tehtiin mitä voitiin tilanteen ratkeamiseksi;* autenttisia esimerkkejä en ole tavannut. Sitä vastoin genetiivimääritteetön *miseksi*-rakenne käy vain määrätapauksissa: **Ryhdyttiin toimiin pelastumiseksi, Vähempikin riittää hengissä pysymiseksi ~ sopimukseen pääsemiseksi.* Jälkimmäisen esimerkin käyppyyt selittyy valenssiadverbiaaleista, jotka rinnastuvat semanttisesti objektiin.

Sijajakaumasta ilmenee, että translatiivin käyttö on kytköksissä tekstityyppiin: *miseksi*-muotoja on asiaproosassa 8 %, taideproosassa vain jokunen esiintymä. Sama ero on myös 1600-luvun tekstilajeissa: saarnoissa translatiivia on 3 %, asetuksissa 14 %. Se, että vanha saarnakirjallisuus suosii translatiivia enemmän kuin nykyajan taideproosa, johtuu paljolti *minen*-johdosten käytöstä muun johdostyyppin funktiossa.

Saarnojen *miseksi*-rakenteilla on vastineet niin latinassa kuin ruotsissa, ja asetusten rakenteet kuvastavat tietenkin ruotsalaisten lähdetekstien ilmauksia. Latinasta ja ruotsista tutut datiiviobjektilliset konstruktiot (lat. *alicui auxilio esse*, rts. *hålla en likpredikan den avlidne till åminnelse* ym.) lienevät johtaneet käyttämään allatiivia objektigenetiivin asemesta: *ruoka hajoaa ympäriins ruumiille virvotukseksi ja ylöspitämiseksi.* Objektigenetiivi esiintyy latinassa verbaalinominien määritteenä (Sjöstrand 1953: 151—152), ja varhaisen kirjaruotsin viljelemät objektigenetiivi + deverbaalijohdos -konstruktiot ovat latinan vaikutusta (Loman 1961: 277). Niinpä sekä latinassa että ruotsissa esiintyi finaalismerkityksisiä deverbaalirakenteita, joissa oli milloin datiiviobjekti, milloin subjekti- tai objektigenetiivi. Ruotsista käännettyjen profaanitekstien *miseksi*-ilmaukset perustuvat lähes poikkeuksetta lähdekielen prepositiorakenteisiin, joissa *till*-, joskus *för*-preposition pääsanana on genetiiviattribuutillinen deverbaalijohdos.

1600-luvun saarnakirjailijoista seitsemän käyttää *miseksi*-muotoja. Paria esiintymää runsaammin niitä on vain Ikalensiksella ja Laurentius Petrillä, ja jälkimmäisen rakenteet ovat kauttaaltaan latinan mallin mukaisia: verbiin liittyy allatiivimäärite (= lat. *dativus commodi*) ja *minen*-johdoksen translatiivi (= *dativus finalis*). Saarnojen translatiivi-ilmaukset ovat fraasimaisia ja samojen johdosten toistoa: *holhoomiseksi ~ auttamiseksi, ylöspitämiseksi, anteeksiantamiseksi, -saamiseksi.* Vain runsas kolmannes edustaa nykykäyttöistä *jnk tekemiseksi* -rakennetta; muissa tapauksissa *minen*-johdoksen vastineena olisi nykykielessä muu deverbaalinomini tai nominaalimuoto. Myös asetuksissa toistuvat ilmaukset *holhoomiseksi* ja *ylöspitämiseksi*, usein paratagmoina: *avuksi ja holhoomiseksi, avuksi ja ylöspitämiseksi.*

Ikalensis ja Laurentius Petri käyttävät toistuvasti translatiivia *karttamiseksi* seuraavaan tapaan: *olkoon* [tämä] *sanottu meille ~ muille ~ kaikille tiedoksi ja karttamiseksi*. Fraasin voi modernistaa vaihtamalla verbiä ja johdostyyppiä: *sanottakoon varoitukseksi*. Yhtä hyvin translatiivin voi katsoa finaalilauseen vastineeksi: *jotta me tietäisimme ja osaisimme varoa*. Muodolla on sama funktio kuin passiivin ensimmäisellä partisiipilla ilmauksessa *määrätä jtk tehtäväksi*, mikä ilmenee vielä selvemmin esimerkiksi (50). Mallina lienee ollut latinan gerundiivi, joka esiintyy objektin (passiivin subjektin) finaalismerkityksisenä predikatiivimääritteenä ja jonka käännösvastineeksi usein sopii juuri passiivin ensimmäisen partisiipin translatiivi (Sjöstrand 1953: 337–338). 1600-luvun suomessa passiivin ensimmäinen partisiippi on mainitussa ilmauksessa harvinainen; sen tilalla käytetään passiivin infinitiiviä. Lause (51) on UT:sta (Mark. 14:8), joskaan ei suora sitaatti, ja saman jakeen muunnelmia Ikalensiksella on useampiakin. Translatiivi *hautamiseksi* esiintyy jo Agricolan käänöksessä (nykyr. *hautaamista varten*). Latinan ja ruotsin datiiviobjektitapauksiin rinnastuu allatiivimääritteinen lause (52).

- (50) ettei muitten langemus ole meille edeskirioitettu *seuramisexi* mutta pelgoxi — — *cartamisexi* — — ia parannoxexi LPet 1656 A4a
- (51) yxi Waimo on ennättänyt woitelemas [so. voidellut etukätein] hänen ruumijns *hautamisexi* Ika 1659:23
- (52) [vainaja] olis mahdollinen ollut vielä täsä Mailmas elämän — — hänen pienill Lapsillens *Holhomisexi*, ja monel köyhäll Ihmisell — — *auttamisexi* Flach A3b

Ne tapaukset, joissa *misexi*-rakenne esiintyy suunnilleen nykyisessä funktiossaan ovat seuraaventyypisiä: *x nauttii alttarin sakramentin ~ Kristuksen totisen veren syntien anteeksisaamiseksi, Kristuksen ruumis ja veri annetaan ~ vuodatetaan ym. syntien anteeksiantamiseksi*; vain harvoin tapaa muuntyyppisiä konteksteja tai muita predikaattiverbejä (53, 54).

- (53) Christuxen Weren hinnalla on ostettu Peldo wierasten *hautamisexi* Ika 1659:84 (vrt. Agr. II:104 ja 1642-vuoden Raam. Matt. 27:89)
- (54) heidän [=juutalaisten] täydyi sijtäkin rahasta — — Romin Keisaritten käskyläisten *ylöspitämisexi* vlvostekemän Ika 1659:98

3. Kokoavia huomioita

minen-rakenteen esiintymistäajuus on niin nykyproosassa kuin vanhassa kirjasuomessa kytköksissä tekstilajiin: rakenteita on asiaproosassa huo-

mattavasti enemmän kuin taideproosassa ja 1600-luvun asetuksissa jonkin verran enemmän kuin saarnoissa. Vanhan kirjakielen teonnimira-kenteille on ominaista fraasimaisuus (*vaiva ja valvominen, risti ja vas-toinkäyminen* -tyyppiset paratagmat) ja samojen johdosten sekä ilmaus-tyyppien toisto; kullakin tekstityypillä on omat suosikkirakenteensa.

minen-johdoksen infinitiivikäyttö on nykysuomessa aivan marginaa-lista, ja melko harvinaista se on 1600-luvullakin. Noin puolet 1600-luvun *minen*-johdoksista on nykykielen mukaisia nominaaliteita, puolet nomen acti -funktioisia tai leksikaalistuneita. Rakenteella on eri tehtävät 1600-luvun kirjasuomessa ja nykysuomessa, samoin eri tekstila-jeissa. Käyttö määräytyy ajan ja tekstityypin ilmaisutarpeesta, mikä nä-kyy eri sijojen suosituudessa. 1600-luvun kärkisijat ovat genetiivi ja inessiivi (asetuksissa akkusatiivi), nykyproosan nominatiivi ja partitiivi, jotka puolestaan ovat suhteellisen harvinaisia 1600-luvulla. Silmäänpis-tävä ero on myös sellaisten nykyproosassa harvinaisten paikallissijojen kuin inessiivin ja adessiivin runsas edustus 1600-luvun teksteissä. Lähin-nä tekstilajikohtaisena lienee pidettävä translatiivin käytössä ilmenevää eroa: sija on melko yleinen nykyisessä asiaproosassa ja vanhoissa ase-tuksissa mutta aivan marginaalinen muissa tekstilajeissa. Se, että *minen*-johdosten sijajakauma on 1600-luvulla erilainen kuin nykysuomessa, johtuu mm. seuraavista vanhan kirjakielen piirteistä:

- 1) Eri johdostyyppit eivät ole semanttisesti eriytyneet, joten *minen*-joh-dokset esiintyvät samoissa tehtävissä kuin muut deverbaalit.
- 2) Teonnimijohdosten ja nominaalimuotojen tehtävät eivät nekään ole vielä selvärajaiset, mistä johtuu, että *minen*-johdoksia käytetään infi-nitiivien ja partisiippien asemesta.
- 3) Vieraat esikuvat, esim. latinan ja ruotsin deverbaalijohdokset ja lati-nan gerundi- ja gerundiivikonstruktiot, johtavat valitsemaan *minen*-rakenteen milloin muun nominin, milloin nominaalimuodon tai fi-niittilauseen asemesta.

LÄHTEET

- Agricola = *Mikael Agricolan teokset I—III*. Näköispainos. Porvoo 1931.
- Biblia*, Se on: Coco Pyhä Ramattu, Suomexi. Stockholms 1642.
- FORSQREN, TUULI 1989: Finska verbalnomen på *-minen* och deras översättningar till svenska. En korpusbaserad studie. *Erikoiskielet ja käännteoria*. VAKKI-seminaari IX. Vöyri 11.—12. 2. 1989. Vaasa.
- FORSMAN SVENSSON, PIRKKO 1983: *Satsmotsvarigheter i finsk prosa under 1600-talet: partitiplkonstruktionen och därmed synonyma icke-finita uttryck i jämförelse med språkbruket före och efter 1600-talet*. SKST 388. Helsinki.
- 1989: Subjektin, predikatiivin ja objektin sijoista vanhassa kirjasuomessa. *XV Kielitieteen päivät Oulussa* 13.—14. 5. 1988. Acta Universitatis Ouluensis B 14. Toim. HEIKKI NYSSÖNEN ja OLLI KUURE. Oulu.
- 1990: *Vanhan kirjasuomen teonmistä ja teonmirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 5. Stockholm.
- HAKANEN, AIMO 1986: Satakuntalaismurteiden lauseenvastikkeista. *Sananjalka* 28. Turku.
- HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. Jyväskylä.
- HKV 1980 = HAKULINEN, AULI — KARLSSON, FRED — VILKUNA, MARIA: *Suomen tekstilauseiden piirteitä: kvantitatiivinen tutkimus*. Department of General Linguistics, University of Helsinki.
- Index Agricolaensis I—II*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 11. Helsinki 1980.
- KANGASMAA-MINN, EEVA 1983: Derivaatiokielioppia 2: verbikantaiset nominijohdokset. *Sananjalka* 25. Turku.
- KARLSSON, FRED 1982: *Suomen kielen äänne- ja muotorakenne*. Juva.
- KIURU, SILVA 1988: Agricolan teonmistä ja teonmirakenteista. *Mikael Agricolan kieli*. Toim. ESKO KOIVUSALO. Tietolipas 112. Juva.
- LOMAN, BENGT 1961: *Fornsvenska verbalsubstantiv på -an, -ning och -else*. Lund.
- MARTINIUS, MATTHIAS 1689: *Hodegus Finnicus*. Holmiae. Näköispainos. Helsinki 1968.
- NIKKILÄ, OSMO 1980: *Mikael Agricolan teosten paikallissijojen loppuheitto*. Folia fennistica & linguistica. Tampereen yliopiston Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 1. Tampere.
- NUUTINEN, OLAVI 1976: *Suomen teonmirakenteista*. Stockholm Studies in Finnish Language and Literature 1. Stockholm.
- PENTTILÄ, AARNI 1963: *Suomen kielioppi*. Toinen, tarkistettu painos. Porvoo.
- PETRAEUS, AESCHILLUS 1649: *Linguae Finnicae brevis institutio*. Aboae. Näköispainos. Helsinki 1968.
- PIPPING, FREDR. WILH. 1856—1857: *Förteckning öfver i tryck utgifna skrifter på Finska, äfvensom öfver några andra arbeten, innehållande någon uppsats på detta språk, eller annars ledande till dess kändedom*. SKST 20. Helsinki. Näköispainos. Porvoo 1967.
- PULKKINEN, PAAVO 1972: *Nykysuomen kehitys*. Tietolipas 72. Jyväskylä.
- Pyhä Raamattu* 1962. Vanha testamentti. Yhdennentoista, vuonna 1933 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Uusi testamentti. Kahdennentoista, vuonna 1938 pidetyn yleisen kirkolliskokouksen käytäntöön ottama suomennos. Tampere.
- RINTALA, PÄIVI 1978: Sananjohdon produktiivisuudesta ja sen rajoituksista nykysuomessa. *Rakenteita*. Juhlakirja Osmo Ikolan 60-vuotispäiväksi 6. 2. 1978. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Turku.
- SJÖSTRAND, NILS 1953: *Ny latinsk grammatik*. Malmö.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia.
- SUOJANEN, M. K. 1977: *Mikael Agricolan teosten indefiniittipronomit: totalitiivit*. SKST 334. Helsinki.
- UT 1976 = *Uusi testamentti nykysuomeksi*. Kuudes painos. Pieksämäki.
- WESSEN, ELIAS 1956: *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm.

PIRKKO FORSMAN SVENSSON: *The suffix -minen in seventeenth-century texts and in modern prose*

Of all the suffixes used to create deverbal nouns in Finnish, *-minen* is the most frequent and productive. It can be attached to all different verb stems, and 99 per cent of the resulting derivatives are *nomina actionis*. The use of other types of derivatives is morphologically, syntactically and semantically restricted. In their context, they are often either lexical or take a *nomen acti* function.

In the deverbal system of Old Literary Finnish, types of derivative were not differentiated; for this reason, words formed with *-minen* did not behave in the special way they do in modern Finnish. The suffixes *-minen* and *-mUs* were complementary forms: *-mUs* was used for the nominative singular (*ylösnousemus*), but in oblique cases the form used would be *ylösnousemisen*, from the stem *-mis(e)*. My article offers an analysis of the frequency and function of words derived with *-minen* in seventeenth-century written Finnish and in modern prose. Since *-minen* and *-mUs* were complementary forms, I also include information concerning the use of *-mUs* derivatives. The source material studied consisted of seventeenth-century sermons and a minor corpus of profane literature. The modern use of deverbal nouns is studied in a corpus of recent prose, both fictional and factual.

Both in modern prose and in Old Literary Finnish, the frequency of *-minen* varies according to the type of text. Accordingly, the percentage of derivatives with *-minen* in the sum total of words varies in the different samples. The figure is 0,73 % in modern non-fiction, 0,26 % in modern fiction, 0,55 % in seventeenth-century statutes and 0,42 % in seventeenth-century sermons. Of the total number of derivatives using *-minen* and *-mUs*, *-mUs* accounted for 10 % in sermons, and 23 % in statutes. The fact that these two types of derivatives were complementary forms is clearly reflected in the findings. For example, in sermons, the nominative singular counts for over 80 % of the derivatives with *-mUs*, but for a mere 8 % of derivatives with *-minen* (20–30 % in modern prose).

The use of derivatives with *-minen* as infinitives is marginal in modern Finnish, and it was relatively rare in the seventeenth century also. Half the seventeenth-century derivatives with *-minen* are nominalizations similar to those in modern Finnish; the other half either have a *nomen acti* function, or have become lexical. The function that derivatives perform is different in seventeenth-century written Finnish and in modern Finnish, and it also varies according to the type of text. In seventeenth-century sermons, the cases most frequently used are the genitive and the inessive; in modern Finnish they are the nominative and the partitive, which are relatively rare in the seventeenth century. Another striking historical contrast is the fact that local cases such as the inessive and adessive, which are rare today, are extremely common in seventeenth-century texts. The fact that *-minen* occurs with different cases in the seventeenth century, as compared to modern times, is explained for example by the following characteristics of the old written language:

- 1) Different types of derivatives were not semantically distinct, which allowed words with *-minen* to be used in the same way as other deverbals.
- 2) The functions of deverbal nouns and of nominal forms were also not clearly separated, which made it possible for *-minen* to be used to replace infinitives and participles.
- 3) Foreign models, such as the deverbal derivatives of Latin and Swedish, and the gerund and gerundive constructions in Latin, encouraged the practice of indiscriminately substituting *-minen* for nouns, nominal forms and finite clauses.

